

1890-ական թվականներ

ՀԱՌԱՋԱՆՔ

(Հատվածներ)

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Լեռներ, ներշնչված դարձյալ ձեզանով,
Թընդում է հոգիս աշխուժով լրցված,
Ու ջերմ ըղձերըս, բախտից հալածված,
Ձեզ մոտ են թըռչում հախուռն երամով:

5 Ձեզ, ձեզ վերըստին, ամպամած լեռներ,
Կյանքի տըխրության ամպերի տակից
Ես ձայն եմ տալիս ու ծանրաթախիժ
Հոգուս ձայները ձեզ բերում նըվեր:

Քեզ մոտ եմ գալիս, իմ հիշ տրտմություն,
10 Վհագիառ դայակ մանուկ օրերիս,
Այնժամ էլ չէիր ինձ հանգիստ տալիս՝
Սըրտիս ականջին խոսելով թաքուն...

Ո՛վ, որ կանչում ես գիշեր ու ցերեկ
Հազար ցավերով, հազար ձևերով,—
15 Ոգևորության հըզոր թևերով
Քեզ մոտ եմ գալիս, հայրենիք իմ հեզ:

Գալիս եմ, բայց ոչ ուրախ երգերով
Քո ծաղիկներին ծաղիկ ավելցնեմ,
Այլ դառն հեծության հառաչանքներով
20 էդ անդընդախոր ձորերըդ լրցնեմ:

Ձորեր, այժմ ձորեր, սե, լայնաբերան,
Սըրտիս էս խորունկ վերքերի նըման.
Աստծու հարվածի հետքերն եք դուք էլ,
Ձեզ մոտ եմ գալիս, ուզում եմ երգել:

- 25 Դուք էլ խոսեցե՛ք, դուք էլ պատմեցե՛ք
Ձեր անդունդներով եկեք չափվեցե՛ք,
Դուք է՛լ եք, տեսնեմ, էնքան մեծ ու խոր,
Ինչքան իմ հոգու թախիժն ահավոր...

ՀԱՏՎԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

- Մի քանի տարի սըրանից առաջ,
30 Երբ որ հայրենիք էի ես գնում,
Այն մըթին ձորում, ուր որ քաղցրավաշ
Մեղեդու ձայնով Դեբեդն է վազում,

- Ժայռերի գլխին, ուր բազկատարած
Աղոթք են անում Հաղպատ-Սանահին,
35 Գիշերը հասավ, ու ես դադարած
«Լոնաղ» մնացի ծեր այգեպանին:

- Նա տրտնջալով ծերության ընդդեմ
Քըթքթում էր յուր ծառերի տակին.
«Բարի օր, պապի», ու խոժոռադեմ
40 Ծերը ետ նայեց ձեռքը ճակատին:

Մի կասկածավոր ու խիստ հայացքով
Զննելուց հետո հոնքերը կիտեց,

Սաստիկ սառնությամբ պատասխան տալով
Դեպի յուր դափեն ինձ առաջնորդեց:

45 Նրա ետեւից անխոս գընացի,
Փընթփնթացնում էր նա իմ առաջին —
«Մեր բանը պրծավ, երբ էս ձորերի
Մըտերը սրանք էլ եկան սովրեցին:

Սա էր մնացել, սա էլ անպատճառ
50 Մեր գլխին մի նոր կրակ է բերում,—
Նոր դրած բեգյար, կամ իզուր մի շառ,
Թե չէ ինչ ունի էս խուլ ձորերում:

Եկած կըլինի, որ խաբար տանի,
Թե խելքը գլխին դեռ քանի գյուղ կա,
55 Ով յուր դռանը անասուն ունի,
Կամ որի կնգա աչքերում յուղ կա:

Կամ հին գերեզման քանդող կըլինի,
Կամ թե կըհամրի ծմակի ծառերը,
Կամ նրա համար, թե օրը քանի՞
60 Ձու են ածում մեր գյուղի հավերը...

Ո՞վ գիտի, հիմա ով վեր է կենում
Գլխին էս տեսակ գդակ է դնում...»
Հոեց ծերունին ծանրը տնքալով
Ու առաջ գնաց թին դիմհար տալով:

65 Իսկ երբ որ հասանք աղքատիկ դափին՝
Ինձ հըրավիրեց, և յուր ունեցած

Շորի կտորը փռեց իմ տակին,
Ինքը առաջիս մնաց լուռ կանգնած:

Ճերմակ գլուխը ապա բարձրացրեց,
70 Հոնքերի տակից ազդու նայելով,
Որոտող ձայնով այսպես հարցըրեց,
Զգվանք ու զայրույթն հազիվ պահելով:

— Աղա՛, հարցնելը ամոթ չըլինի,
Հրամանքդ ի՞նչ մարդ ես, կամ ռոտեղից ուր...
75 Եվ չըսպասելով մի պատասխանի՝
Ինքը շարունակ խոսեց կցկտուր.

— Ով էլ որ լինիս՝ բարով ես եկել,
Անփորձանք լինի քո ճանապարհը,
Աստված կյանք տա ձեզ, որ հարցնեք դուք էլ,
80 Թե ինչ ցավ ունի խեղճ ռանչպարը:

Աղքատ մարդիկ ենք, մեր ձորերի մեջ
Անց ենք կացնում մեր սև-սև օրերը.
Թե որքան ենք զուրկ, որքան ենք մենք խեղճ,
էդ հաստատ գիտե Ինքը — միայն Տերը:

85 Բայց դու էլ խելոք մի մարդ ես գիտուն,
Քո բարի աչքով տեսնում ես էլի,
Տկլոր ու սոված էսպես տարին բուն
Քարի-հողի հետ կռիվ ենք տալի:

Թե որ ձեռներս էլ մի բան է ընկնում,
90 Ձենք կարողանում բերան հասցնենք...

էսքան տանջվելով քրտինք ենք անում,
էլ էն սեւերեսն, էլ էն սովածն ենք...

— Ինչիցն է, պապի, այսքան ճոխ երկրում,
ինչպես ասում ես, դժվար եք ապրում,
95 Վարձատրություն չե՞ք ստանում հողից,
Թե՞ նեղություն է գալիս մի տեղից:

— Մեր նեղությունը... քեզ ինչպե՞ս հայտնեմ,
Թող հաստատ լինի մեր թագավորը.
Ես ընչի տեր եմ, խոսեմ նրա դեմ,
100 Բայց Աստված կտրի մեր քաշած օրը...

Ինչ անես, ախպեր, ումի՞ց խոռվես,
Պետք է համբերեւ, թե լավ թե օտաւ...
Բայց դու չասացիր հրամանքդ ով ես,
Ուզում եմ քեզ հետ լիասիրտ խոսալ:

105 — Ես քաղաքումը կարդում եմ, պապի:
«Հա՛, տիրացու ես, բա ինչո՞ւ չասիր...»
Կանչեց ծերունին ու իրեն դափի
Դռնից հեռացավ. «Մի քիչ սպասիր»:

ՀԱՏՎԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

Մըթնեց: Ծերունին լուռ շարշարանքով
110 Մի քանի կոճղեր դըրեց կըրակին,
Նորից բարևեց իր երկրի կարգով
Ու բարի մաղթեց ջահել ղոնաղին:

Ու նըստոտեցինք իրար դեմ ու դեմ
Սաստուկյամբ վառվող կրակի շուրջը,
115 Մեր առջև ձորն էր թըշշում խավարչտին,
Մեր դեմը խաղում ձորերի շունչը:

Գիշերվան անքուն հավքերն են տըխուր
Ծըվում, ծըկլթում խավարի միջում,
«Որբն» է եղբորը կանչում ցավալուր,
120 Բուն է իր դաժան վայը կռնչում:

Ու ողջ միասին մի խորունկ թախիծ,
Մի մութ զարզանդ են գիշերին տալի...
Ահա տարածվեց հեռու ծըմակից
Եվ ձիգ ոռնոցը սովատանջ գիլի:

* * *

125 Ծանրը տընքալով թեք ընկավ ծերը,
Երկար կոթավոր չիբուխը լըցրեց.
Գիշերվա նըման կիտած նոթերը
Խուլ որոտալով էսպես հարցըրեց.

— Խնչ կա քաղաքում, դե՛ պատմիր տեսնեմ,
130 Իմանամ, ես էլ ուրիշին ասեմ.
Մեռնող-ապրողից, թանգ ու էժանից,
Կամ նոր դուրս եկած գազեթից, բանից...

Երեք թագավոր, ասում են, իբրև,
Խելքս չի կտրում, որ էսպես լինի,

135 Խորհուրդ են արել, որ այսուհետև
Իր թախտից զըրկվի, ով կռիվ անի:

Ո՞վ է իմացել էսպես հրաշք բան:
Էլ ի՞նչ թագավոր կամ էլ ի՞նչ իշխան,
Որ կռիվ չանի, ուրիշին չըտիրի,

140 Մարդ չըկոտորի, երկիր չավերի...

— Էհ, Աստված սիրես, թող դրանց, պապի,
Ես շատ եմ զըզվել քաղբից, գազեթից,
Ինչպես եք ապրում, դու ձեզնից պատմի,
Ձեր օր ու կյանքից, ձեր ցավ ու դարդից:

145 — Ի՞նչ ես կորցըրել — ընչի ման գալի,
Խոսեց ծերունին դառը խնդալով,
Բա մեռած հո չենք, ապրում ենք, էլի,
Ամեն մեռնողի երանի տալով:

Մեր ապրուստն ի՞նչ է.— մի կտոր չոր հաց,
150 Էն էլ հըրեն հա՛ — երկընքից կախված:
Մի մարդ որ նըրա երեսը պահի՝
Նըրա ապրուստը ի՞նչ պետք է լինի...

Ես քեզ օրինակ: Էս խոր ձորերում
Էս է չորս քսան տարիս լըրացավ,
155 Ոչ մի խնդություն տեսա իմ օրում,
Ոչ էլ մի անգամ աչքըս լիացավ:

Ամբողջ ամառը առանց տաքիլեթ
Պըտիտ եմ գալի էս ձորի միջին,

Կըռիվս եմ տալի հազար ցավի հետ
160 Ու չեմ կարենում — չեմ հասնում վերջին:

Վազներից էնքան օգուտ չի գալի,
Ինչ նրանց համար ես փող եմ տալի.
Գըլուխը քարը, գոնե փող լիներ,
Էլ ինչո՞ւ էսքան մարդ գանգատ կաներ:

165 Զախ եմ հավաքում, կրակ եմ վառում,
Սրա համար էլ փող եմ վըճարում:
Էս դափեն ի՞նչ է — մի երկու լատան,
Հինգ ու վեց անգամ տարան դատաստան:

Ասում են՝ գեջ ես կտրել դու մերին:
170 Իրանցն ասում են ու քեզ չեն լսում,
Մինչև չըտեսնես մեծին, պիսերին.
Հիմի տես նրանք ինչքան են ուզում:

Գողն էլ մի կըռնից, գելն էլ մյուս կըռնից,
Աչքըդ թեքեցիր — բանիդ տերը չես.
175 Քաշում են տանից, քաշում են դըռնից,
Ու չես իմանում որ կողմը թըռչես:

Թե տանուտերին գանգատ եմ գնում,
Բան չեմ վաստակում բացի դուշմանից.
Գողերի հետքը իր տունն է տանում,
180 Համեցե՛ք դիվան ուզիր սըրանից:

Նստեցնում է քեզ մի երկու բաժակ
Տաք ջուր խմեցնում կամ մի թաս օղի.

— Դու գնա, պա՛պի, միամիտ քընիր,
Ես աչքի լուսը կըհանեմ գողի...

185 Դարձել է աշխարքն, ա՛խպեր, առ ու փախ,
Սերը դարձել սուր ու ջուրը — արին,
Ոչ ամոթ ունի ուժեղը, ոչ վախ,
Վայը եկել է տարել տըկարին:

Երեկ իրիկուն էդ կողքիդ սընից
190 Կախ էին արած երեք հըրացան.
Տղեք են՝ փախած տանից, դիվանից,
Եկան ու ծեքին էլ ետ հեռացան:

Ո՞վ է մեղավոր... Միտք եմ անում, միտք,
Ու չեմ հասկանում ով է մեղավոր:
195 Հենց էն եմ տեսնում — մոլթն, անգետ մարդիկ,
էլ մենք ենք մեջտեղ տանջվում ամեն օր...

Մեր բանն էլ, ախպեր, էսպես է եկած,
Մենք լեզու չունենք — ուժեղը Աստված:
Մեր հին աղաթից ընկել ենք, զըրկվել,
200 Նորն էլ չըգիտենք թե ինչ է եկել:

էստեղ մեզ մոտիկ թավադներ ունենք,
Ամենքս, իմացիր, տասը տեր ունենք.
Փորներն ողողած, փոխկները թողած,
Կըռները կանթած՝ կըտերը կանգնած:

205 Մեկին մեր գյուղում մի թիզ հող ունի,
Թըքես մի ծերից մյուս ծերը կընկնի.

Ոչ ինքն է վարում, ոչ տալիս մեկին,
Բուռն է հավաքել գյուղացու հոգին:

Գնում է ուրշի ապրանքը տանում,
210 Թաքուն հավաքում իր հանդն է անում,
Աղմուկով քըշում իր հանդի միջից,
Շտրափ է առնում անմեղ տիրոջից:

Պարում է ձմեռն հարսանիքներում,
Կամ մեծավորի թեփշի է լիզում,
215 Մինչև մի քանի շահի է ճարում,
էն էլ տանում է լափում Թիփլիզում:

Մի օր սա եկավ, թե չոբան Չատին
Ոչխարը թաքուն իմ հանդն է քաշել.
Չատին էլ կուլ չի գընաց թավադին.
220 — Թող գա մի տեսներք — էդ ո՞վ է տեսել:

Աղաչանք արի, պաղատանք արի.
— Ա՛յ տղա, ասի, ետ քաշվի, հեռի՛,
Բեր ձեռը վեր կալ, անեծք չար բանին...
Բայց ի՞նչ հասկացնես բռնի չոբանին:

225 — Չէ՛ որ չէ՛, ասավ, էն լեռ սարի պես
Գընաց դիք կանգնեց գեղի մեյդանում.
էս դատաստանը, էս թավադն, էս ես,
Թող գա մի տեսներք ինձ ինչ է անում:

Եկան իրարու, խոսք խոսքի հասավ,
230 Չատին մի քանի կոշտ խոսքեր ասավ.

Դե մարդիկ երբոր կռիվ են անում,
Մեշտեղ փըլավ չեն իրար բաժանում:

Մեր տանուտերն էլ, Աստված է օրհնել,
էսպես մի բան էր պակաս նըրան էլ.
235 Մեկի պոչը միշտ մեկելի տակին,
Եկավ տաքացած, ճիպոտը ձեռքին:

Եկավ էս Չատնիս հաշիցը կապեց,
Ինչքան որ գիտես՝ քո ասած թակեց,
Թե՛ պետք է կորցնեմ քեզ էնքան հեռու,
240 Որ էլ չըտեսնես արևը Լոռու:

Մեր մեջ մի քանի ծեր մարդ ընտրեցինք,
Գնացինք թավադի ոտը խընդիրքով,
Ինչքան որ տվինք, ավել խընդրեցինք —
Բանը վերջացնի գեղական կարգով:

245 Ախպէր, ասեցինք, ի՛նչ արիք իրար,
Խոսք եք կռվացրել, արին հո չարիք.
Համ ծեծել տըվիր, համ ըշտրափըդ առ,
Արի վերջացրու, բոլ էլավ, հերիք:

Սա ոտը դրեց վերի թարեքին.
250 — էսքան ու էսքան բերեք, որ ներենք...
— էս է ունեցածն Աստըծու տակին,
էլ չըկա, ա՛խպեր, ո՞րտեղից բերենք:

Ինչ արինք՝ չարինք, չեկավ հավատի,
Գընաց ավելի բարձըր գանգատվեց,

255 Թե՛ ինքըս թավադ, թավադի որդի,
Ու չոբան Չատին ինձ ուշունց տըվեց...

Վերևից մի մարդ եկավ քննություն,
Միրուքը հաշա, աստղը ճակատին,
եկավ, վեր եկավ, մըտավ քյոխվի տուն,
260 — Ո՛րտեղ է, ասավ, էն չոբան Չատին...

Չատին էլ եկավ անճոռնի ու մեծ,
էն փետի նըման մեջտեղը տընկվեց.
Ոչ օրենք գիտի, ոչ կարգն ու լեզուն,
Բերանը կապած սարի անասուն:

265 Քննությունն արին, բըռնեցին գյադին,
Թե՛ ի՞նչպես ուշունց կըտաս թավադին.
Բաց արին տեսան գըրած զակոնուս,
Թե չոբան Չատին Սիբիր է գընում:

Մեր մեջ մի քանի ծեր մարդ ընտրեցինք,
270 Գնացինք թավադի ոտը խընդիրքով,
Ինչ ուզեց տըվինք, հետն էլ խընդրեցինք՝
Բանը վերջացնի գեղական կարգով:

Ա՛խպեր, ասեցինք, ի՞նչ արիք իրար,
Խոսք եք կռվացրել, արին հո չարիք.
275 Համ ծեծել տըվիր, համ ուզածըդ առ,
Արի վերջացրու, բոլ էլավ, հերիք:

— Հո՛ գիտեք, ասավ, ես էլ խըղճի տեր,
Չեմ ուզում ընկնեմ արինն էդ տըղի,

Դըրա խիզանը մենակ էս գիշեր
280 Պետք է որ գըցի տեղը էս աղի...

Մարդը խիղճ ունի՝ էսպես է ասում.
Սըրանից ավել էլ ի՞նչ եք ուզում,
Բայց տըղամարդը, որ նամուս ունի,
Հավ է իմանում ինչ պատասխանի...

285 Երեկ իրիկուն էդ կողքիդ սընից
Կախ էին արած երեք հըրացան:
Քանի՛քանի մարդ կորավ իր տանից,
Քանի՛քանի մարդ դառավ մարդասպան...

Ո՞վ է մեղավոր: Միտք եմ անում, միտք,
290 Ու չեմ հասկանում ով է մեղավոր.
Բայց իմ կարճ խելքով էնքանն եմ տեսնում —
Ապրիլ չի լինիլ էսպես ամեն օր:

Մինը իր կամքին՝ ինչ ասես անի,
Մյուսը խոսելու իրավունք չունի.
295 Ես չասեմ, դու հո կարդացող մարդ ես,
Էն ո՞ր Աստվածն է կարգ դըրել էսպես...

Երկուսն էլ հայ են, ունեն մի հավատ,
Էլ ընչի մոտիկ, կամ էլ ի՞նչ թավադ.
Նըրա արինը կարմիր է մերից,
300 Թե՛ ավել հունար դուրս կըգա ձեռից:

Թե չէ՝ թավադ ես՝ ինչ ուզես անես,
Ես չըկարենամ քեզ մի խոսք ասել...

է՛հ, մի՛ խոսեցնի, Աստված կըսիրես,
Թե չէ մի ղաշաղ կըդառնամ ես էլ...

305 Լուեց ծերունին: Իրար դեմ ու դեմ
 Թիկնած էինք թեժ կըրակի շուրջը,
 Մեր առջև ձորն էր թըշշում խավարչտին,
 Մեր դեմը խաղում գիշերվան շունչը:

ՎԵՐՋԵՐԳ

 Այստեղ, բարեկամ, ծերունու տրտում
310 Պատմության մասին խոսքս լրացավ.
 Միառժամանակ գուցե քո սրտում
 Օրվան խնջույքի ձայնը խլացավ.

 Եվ քո հայացքը փայլից շլացած
 Ակամա ընկավ այն միջին ձորը,
315 Ուր որ, տակավին բախտից հալածված,
 Քաղցած ու վշտոտ վռչում՝ է ծերը.

 Թերևս և քեզ յուր աղքատ դափում
 Ներկայանում է մռայլ ծերունին,
 Գուցե մի ըռպե նաև քո հոգում
320 Նրա խոսքերը արձագանք տվին.

 Գուցե ծերունու երգը ցավալի
 Տրտմություն ազդեց նաև քո սրտին,
 Բայց այդ դեռ այն չէ, որ այսքան տարի
 Տանջեց այցելու երիտասարդին...

*Վռչալ - հառաչել